

Марущак М. В.,

*здобувач Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління
Міністерства фінансів України,
заступник начальника відділу залучення
та супроводження корпоративних клієнтів
ВАТ "Державний експортно-імпорتنний банк України"*

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ В БАНКАХ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНИЙ ТА ОПЕРАЦІЙНИЙ РІВЕНЬ

Останніми роками докорінним чином змінилися погляди на банки та банківську діяльність. З одного боку, це пояснюється можливими, практично миттєвими змінами умов функціонування банків. З другого, — дедалі очевиднішими стають інтеграція банківських систем, фінансова конкуренція, що посилюється, розвиток інформаційних технологій та висока волатильність фінансових ринків. Зазначене потребує постійного вивчення та аналізу новітніх методів, підходів до здійснення банківських операцій. Особливо це стосується вдосконалення процесів управління банківською ліквідністю на всіх її рівнях.

Дослідження ліквідності комерційних банків проводили такі відомі вітчизняні науковці, як: А. М. Герасимович, О. В. Деркач, Т. Т. Ковальчук, В. М. Кочетков, Т. В. Кривов'яз, І. М. Лазепко, В. М. Малюков, А. М. Мороз, М. І. Мирун, А. А. Пересада, Л. О. Примостка, М. Ф. Пуховкіна, К. Є. Раєвський, М. І. Савлук, Ф. І. Шпиг, а також зарубіжні спеціалісти: Т. У. Кох, Дж. Ф. Сінкі, Е. Дж. Долан, П. С. Роуз, О. І. Лаврушин, І. Д. Мамонова, В. М. Усоскін, М. М. Ямпольський.

Проте аналіз опублікованих методологічних концепцій і практичних напрацювань з цього питання дали змогу зробити висновок про те, що багато завдань стосовно забезпечення ліквідності залишаються недостатньо розробленими в організаційно-практичному аспекті, особливо в умовах фінансово-економічної нестабільності. Вказане й обумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на удосконалення забезпечення ліквідності комерційних банків. Саме тому основним завданням є дослідження балансування між рівнем прибутковості та рівнем ризику, а також пошук їх оптимального співвідношення.

Система управління банківською ліквідністю складається з підсистеми стратегічного управління і планування та підсистеми оперативного управління і моніторингу ліквідності.

Формування підсистеми стратегічного управління ліквідністю має відбуватися в контексті загальної стратегії банку і базуватися на обраних ним принципах та підходах до управління активами і пасивами. Вибір загальних стратегій управління банком незначний — їх лише дві. Першу стратегію спрямовано на максимізацію прибутків, а отже свідоме прийняття підвищеного ризику незбалансованої ліквідності, друга стратегія має на меті мінімізацію ризику незбалансованої ліквідності та стабілізацію прибутків.

У більшості випадків, це особливо стосується невеликих комерційних банків, застосовується саме перша стратегія. Банківська установа максимізує свої прибутки, нехтуючи навіть дотриманням обов'язкових нормативів, встановлених Національним банком України. Для того, щоб дотриматися нормативів ліквідності на встановлені дати (нормативи НБУ Н4, Н5, Н6), банк придбаває ресурси overnight на міжбанківському ринку, проте фактично не забезпечує достатнього рівня ліквідності.

Підсистему оперативного управління ліквідністю спрямовано на визначення щоденної потреби в ліквідних коштах та вибір раціональних джерел їх поповнення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Так, можна виділити основні етапи оперативного управління ліквідністю:

- контроль за дотриманням обов'язкових нормативів ліквідності;
- визначення планового періоду для оцінювання потреб ліквідності;
- розподіл планового періоду на інтервали згідно з термінами виконання активів та зобов'язань;
- групування активів і пасивів банку за термінами;
- прогнозування обсягів та строків проведення активних і пасивних операцій банку в межах обраного періоду;
- обчислення розриву ліквідності (фактичного та прогнозованого) у кожному із зафіксованих інтервалів;
- обчислення сукупного (кумулятивного) розриву ліквідності протягом планового періоду;
- складання плану дій у разі виникнення дефіциту або позитивного сальдо ліквідності;
- моніторинг ліквідної позиції банку.

Ефективна система управління має постійно забезпечувати достатній рівень ліквідності за мінімальних витрат, тому набуває важливого значення застосовуваний банком інструментарій управління ліквідністю, зокрема методи оцінювання потреби в ліквідних коштах, доступність джерел їх поповнення для кожного банку, стратегії управління ліквідною позицією. Отже, у цій ситуації актуальним є питання управління ризиком ліквідності.

Система управління ризиком ліквідності в українських банках найчастіше передбачає існування трьох рівнів: стратегічне управління ліквідністю здійснюється шляхом розробки фінансового плану на поточний рік у частині структури депозитної бази та рівня дохідних активів; тактичне управління ліквідністю проводиться Комітетом управління активами та пасивами, на нарадах якого аналізується поточний стан ліквідності банку, структура активів та пасивів за строками до погашення, сталість залишків на поточних рахунках клієнтів, ситуація на фінансових ринках та її вплив на ліквідність банку; оперативний менеджмент ліквідністю здійснюється щоденно управлінням ризиків шляхом приведення у відповідність поточних виплат та надходжень банку. Для оцінки ризику ліквідності банком застосовуються методи геп-аналізу. Етапи проведення стратегічного планування наведено на рисунку.

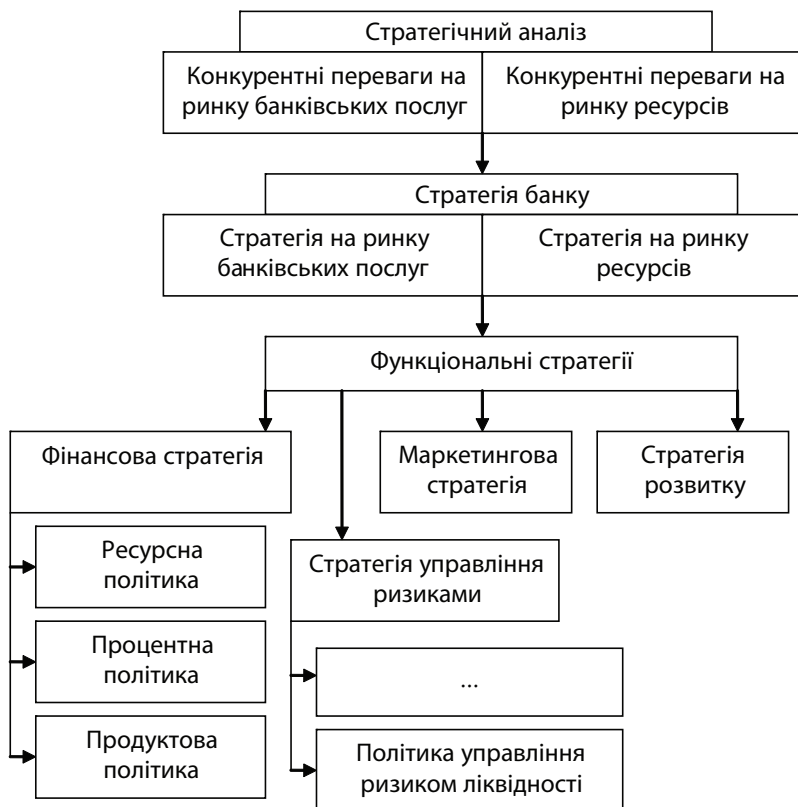

Рисунок. Практика стратегічного планування у банках України

Складено автором.

У практичній діяльності менеджменту банків застосовують кілька методів оцінювання потреб банку в ліквідних коштах:

- метод фондового пулу (оцінювання надходжень і платежів);
- метод структурування фондів (поділу джерел фінансування);
- метод показників ліквідності.

Кожний із методів базується на окремих припущеннях і дає лише приблизну оцінку суми ліквідних коштів, необхідних банку на певний момент часу. Виконувати таку роботу можна тільки за умови існування відповідного оперативного-інформаційного забезпечення, яке містить дані про наявні ліквідні кошти, очікувані надходження та майбутні платежі.

У практиці світової банківської справи поки що не знайдено загальної формули або набору нормативів, які б досить точно визначали потребу комерційних банків у необхідних ліквідних коштах. Потрібна сума ліквідності окремо взятого банку залежить від коливань загальної суми внесків і попиту на кредит. У свою чергу, ці коливання залежать від стану економіки тієї чи іншої країни, де постійно відбуваються зміни: програмно-цільові, випадкові, сезонні, циклічні, довгострокові та ін.

Проте однозначно можна стверджувати, що для формування оптимального портфеля ресурсів необхідна чітка взаємодія всіх підрозділів банку. Так, підрозділ банку, який відповідає за управління ризиками, має проводити щоденний аналіз ресурсної бази з поданням висновків про її структуру клієнтському блоку. Епізодичний контроль цього процесу може призвести або до недоотримання банком прибутку (через значні процентні витрати), або до критичного рівня ліквідності через брак коштів на депозитних та поточних рахунках клієнтів. Причому, як зазначалося, процес залучення ресурсів повинен мати системний характер.

Для оперативності залучення ресурсів управління, яке відповідає за контроль ризиків, окрім затверджених наказів банку щодо пасивних операцій, має доводити фронт-офісам дані про трансфертне ціноутворення, що сприятиме не лише еластичному процесу залучення ресурсів, а й надасть можливість відокремленим структурним підрозділам банку самостійно контролювати рівень своїх процентних витрат. Проте слід зауважити, що при встановленні трансфертного ціноутворення іноді залучення ресурсів на короткі строки можуть виявитися дорожчими за більш довгострокове розміщення. Особливо це стосується встановлення підвищених процентних ставок за пасивними операціями перед “перехідними датами” (квартал, рік тощо). Може виникати ситуація, коли левова частка ресурсів залучається на короткі терміни (через вигідніші умови, аніж по коштах на триваліший період) і строки повернення ресурсів збігаються. Це загрожує раптовою втратою ліквідності банку і неможливістю своєчасного виконання зобов'язань у майбутньому. Задля упередження такої ситуації, паралельно з трансфертним ціноутворенням, аналітичні підрозділи мають чітко прораховувати позиції банку на різні часові проміжки та знаходити оптимальний для нього рівень ліквідності.

Для проведення запропонованого аналізу комерційним банкам у процесі здійснення депозитної політики доцільно використовувати такий математичний інструментарій:

1. При визначенні середнього строку збереження вкладної валюти, що відбиває в динаміці стабільність внесків і стає особливо важливим для їх оцінки у вигляді ресурсів короткострокового кредитування:

$$C_d = \frac{Z_{cp}}{B} \times D,$$

де C_d – середній строк збереження в днях; Z_{cp} – середній залишок внесків; B – оборот щодо видачі внесків; D – кількість днів у періоді.

2. При визначенні рівня осідання коштів (P_o), що надійшли у внески:

$$P_o = \frac{Z_k - Z_n}{H} \times 100,$$

де Z_k – залишок внесків на кінець року; Z_n – залишок внесків на початок року; H – надходження у внески.

3. При визначенні частки коштів від планової виручки, яка осідає на розрахунковому рахунку, що без збитку для підприємства може бути розміщена на терміновому депозитному рахунку:

$$Ч_{ос} = ОН_{пл} \times \frac{З_{ср}}{H_{факт}} \times 100 ,$$

де $Ч_{ос}$ – частка коштів від планової виручки підприємства, яка може бути розміщена на терміновому депозитному рахунку у планованому періоді; $З_{ср}$ – середній залишок коштів на розрахунковому рахунку за відповідний період минулого року (3, 6, 9, 12 місяців), розраховується як середня хронологічна величина на підставі фактичних залишків на місячні або кварталні дати; $H_{факт}$ – фактичні надходження на розрахунковий рахунок (фактична реалізація за відповідний період минулого року); $ОН_{пл}$ – очікувані надходження на розрахунковий рахунок (план по реалізації) у планованому періоді.

Зазначимо, що наведені математичні складові мають лише рекомендаційний характер і вибір того чи іншого підходу до визначення рівня ліквідності повинен залежати тільки від керівництва банківської установи.

Проводячи аналіз підходів щодо управління ліквідністю банківської системи, можна визначити, що основним об'єктом контролю та регулювання є вільна ліквідність, тобто поточні рахунки банків за винятком банківських резервів. Враховуючи той факт, що резерви банків України зберігаються на кореспондентських рахунках у Національному банку, ліквідність всієї банківської системи України доцільно досліджувати за станом кореспондентських рахунків банків. Отже, основними складовими ліквідності, а відповідно й складовими, що формують попит на ліквідність, є обсяг коштів обов'язкових резервних вимог, які зберігаються на рахунках банків у центральному банку, та вільна ліквідність (вільні резерви – кошти на кореспондентських рахунках банків понад необхідний обсяг коштів обов'язкових резервних вимог):

$$Л_{ос} = ОРВ + B_{л} (D_{л}) = K_{кр} ,$$

де $Л_{ос}$ – ліквідність банківської системи, млн грн; $ОРВ$ – обов'язкові резервні вимоги, млн грн; $B_{л}$ – вільна ліквідність банківської системи, млн грн; $D_{л}$ – дефіцит ліквідності в банківській системі, млн грн; $K_{кр}$ – кошти на кореспондентських рахунках в Національному банку України, млн грн.

Вільна ліквідність розраховується як різниця між обсягами коштів на кореспондентських рахунках банків у Національному банку України необхідною сумою обов'язкових резервів:

$$B_{л} (D_{л}) = K_{кр} - ОРВ .$$

Позитивне значення цього показника свідчить про наявність профіциту ліквідності в банківській системі. Від'ємне значення показує недостатність ліквідності банківської системи.

Оптимальна вільна ліквідність є необхідною складовою ліквідності банківської системи України, яка використовується банками для виконання всіх грошових зобов'язань банків, проведення операцій банків та нарошення їх обсягів без створення дисбалансів та загрози фінансовій стійкості банківської системи й розвитку інфляційних процесів в країні. Водночас надлишкова ліквідність є негативним явищем: її наявність за умови неповної стерилізації центральним банком створює інфляційний “навіс” в економіці країни і свідчить про перевищення пропозиції коштів над попитом на грошово-кредитному ринку.

Відповідно до зазначеного можна стверджувати, що аналіз ліквідності необхідно проводити на всіх її рівнях: стратегічному, тактичному та операційному.

Поки що можливості вітчизняних банків щодо вибору методів управління ліквідністю досить обмежені. Брак розвинутого ринку цінних паперів та внутрішнього строкового ринку, непередбачуваність стану фінансового ринку та економічної ситуації в цілому, високий рівень політичного ризику країни, що майже повністю блокує вихід банків на міжнародні ринки, – усі ці чинники унеможливають застосування досконалих інструментів управління ліквідністю в сучасних умовах. Не маючи змоги використовувати гнучкі підходи до регулювання ліквідності, банки розв'язують дилему “ліквідність – прибутковість” на користь останньої. Така практика призвела до кризового становища та банкрутства багатьох вітчизняних банків.

Менеджмент українських банків має ширше використовувати методи дослідження та прогнозування перспектив грошово-кредитної політики НБУ для визначення напрямів зміни умов кредитування й відсоткових ставок на фінансових ринках, а також сміливіше впроваджувати практику хеджування цінових ризиків, аби уникнути невизначеності вартості ліквідних коштів.

Література

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні / Затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001.
2. Постанова про додаткові заходи щодо діяльності банків/ Затверджена постановою Правління НБУ № 319 від 11.10.2008.
3. Банківський менеджмент / за ред. О. А. Кириченка. – К.: Знання-Прес, 2002. – 438 с.
4. Банківські операції / за ред. О. А. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
5. Ліквідність банківської системи України: Наук.-аналіт. матер. / В. І. Міщенко, А. В. Сомик та ін. – К.; Національний банк України. Центр наукових досліджень. – Вип. 12. – 2008. – 180 с.
6. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лёхина и Ф. Н. Петрова. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1994. – 856 с.